

Анотація

Гловук І. В. Кримінально-процесуальні функції цивільного позивача та цивільного відповідача. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню проблеми функціональної спрямованості діяльності цивільного позивача та цивільного відповідача. Проаналізовано основні підходи до визначення кримінально-процесуальних функцій цих суб'єктів. Доведено, що кримінально-процесуальною функцією цивільного позивача є підтримання цивільного позову, а цивільного відповідача – заперечення проти цивільного позову. Ці функції є окремими, самостійними кримінально-процесуальними функціями і не є елементами функцій відповідно кримінального переслідування та захисту.

Ключові слова: кримінально-процесуальна функція, цивільний позивач, цивільний відповідач, підтримання цивільного позову, заперечення проти цивільного позову.

Аннотация

Гловук И. В. Уголовно-процессуальные функции гражданского истца и гражданского ответчика. – Статья.

Статья посвящена исследованию проблемы функциональной направленности деятельности гражданского истца и гражданского ответчика. Проанализированы основные подходы, касающиеся определения уголовно-процессуальных функций этих субъектов. Доказано, что уголовно-процессуальной функцией гражданского истца является поддержание гражданского иска, а гражданского ответчика – возражение против гражданского иска. Эти функции являются отдельными, самостоятельными уголовно-процессуальными функциями и не являются элементами функций соответственно уголовного преследования и защиты.

Ключевые слова: уголовно-процессуальная функция, гражданский истец, гражданский ответчик, поддержание гражданского иска, возражение против гражданского иска.

Summary

Glovuk I. V. The criminal procedural functions of the civil plaintiff and civil defendant. – Article.

The article deals with the problem of functional focus of the civil plaintiff and civil defendant. Analyzes the main approaches for the determination of the criminal procedural functions of these subjects. It is proved that the criminal procedural function of civil plaintiff is to maintain a civil claim and of civil defendant – an objection to the civil claim. These functions are separate, independent criminal procedural functions, and they are not elements respectively criminal prosecution and defense.

Key words: criminal procedural function, civil plaintiff, civil defendant, maintenance of a civil claim, objection to the civil claim.

УДК 343.131.2

О. Ю. Дидич

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ), що відбулося після тривалої підготовчої роботи в 2012 р., на якісно новому рівні дозволило викласти базові засади кримінального процесу. «Косметичні» та розрізнені зміни, що вносились до Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (далі – КПК 1960 р.), не могли сформувати такий фундамент принципів, що слугував би підґрунтям для створення процесу, відповідного вимогам правової держави.

На наше переконання, з огляду на незначний час, що пройшов після прийняття КПКУ, вивчення його фундаментальних засад, систематизація знань і порівняль-

на характеристика їх регулювання в сучасному й попередньому варіантах кримінального процесуального законодавства є актуальними та необхідними. Саме тому вважаємо за доцільне здійснити порівняння системи принципів, на яких базувався кримінальний процес раніше, із сучасним регулюванням цього питання, а також надати власне розуміння системи принципів кримінального процесу.

Мета статті – оновлення, або ревізія, поглядів на систему принципів кримінального процесу у зв'язку з прийняттям нового КПКУ.

Проблематикою принципів кримінального процесу займалися такі вчені, як М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, А.М. Бойко, Т.В. Варфоломеева, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, А.В. Гриненко, Т.Н. Добровольська, Л.М. Лобойко, М.М. Михеєнко, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, Т.М. Мірошніченко, М.С. Строгович, В.М. Тертишник та інші.

Принципи складають основу побудови тієї чи іншої галузі права. Етимологія слова «принцип» (principio з лат. «основа, початок») підкреслює первинність і фундаментальність правових норм, що належать до принципів. Принципи є відображенням правових ідей, теорій, підходів до праворозуміння, формування юридичної практики, правової культури. Саме тому їм приділяється велика увага під час як дослідницької, так і законотворчої роботи. Усі положення кримінально-процесуального законодавства мають ґрунтуватись, підпорядковуватись та відповідати принципам.

Найважливішим завданням під час дослідження принципів кримінального процесу є їх структурування та впорядкування. У контексті мети нашої публікації спробуємо зробити це, водночас накладаючи на систему принципів кримінального процесу, що існувала до прийняття КПКУ. Перш ніж розпочати аналіз системи принципів у кримінальному процесі України, варто звернути увагу на те, що сам термін «принципи» в КПК 1960 р. та КПКУ 2012 р. для позначення набору фундаментальних підвалин галузі не використовується. КПК 1960 р. взагалі не містить консолідованого синтетичного списку принципів, у ньому лише розкриваються окремі принципи в статтях 14–22. КПКУ 2012 р. в статті 7 містить перелік 22 принципів, які, на думку законодавця, складають основу кримінального процесу. Проте цей перелік названо переліком засад кримінального провадження.

Існують досить різноманітні позиції щодо того, яким чином класифікувати принципи кримінального процесу. Розглянемо деякі з них. Так, Ю.М. Грошевий розкриває систему принципів через їх поділ на загальноправові, загальнопроцесуальні та кримінально-процесуальні принципи [4, с. 121]. Є.Г. Коваленко інакше систематизує принципи, виділяючи лише загальноправові та міжгалузеві принципи [5, с. 103]. До останніх фактично належать як загальнопроцесуальні, так і кримінально-процесуальні принципи. Багато вчених виділяють у межах кримінально-процесуальних принципів також принципи, характерні для окремих стадій кримінального процесу [6; 7; 8; 9, с. 71–97].

Часто в дослідженнях, прямо чи опосередковано присвячених принципам кримінального процесу, серед загальноправових (конституційних) принципів згадуються принципи, що знаходять своє відображення в міжнародно-правових актах: Загальній декларації прав людини (прийнятій і проголошеній резо-

люцією № 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (прийнятому резолюцією № 2200А(XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р.), Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (прийнятій 4 листопада 1950 р. Радою Європи) [4, с. 122]. Хоча більшість положень наведених міжнародних документів у тому чи іншому вигляді відображаються в українському законодавстві, проте відповідно до Конституції України міжнародні договори нашої держави стають обов'язковими до виконання лише після їх ратифікації Верховною Радою України, тому вважаємо, що окреме виділення міжнародних принципів-засад кримінального процесу є доцільним. Після прийняття Закону України «Про обов'язковість виконання та використання практики Європейського суду з прав людини» Україна офіційно закріпила постулат про те, що рішення цієї міжнародної судової установи є обов'язковими на території держави. Саме тому вважаємо обґрунтованою тезу, що в разі появи нових принципів кримінального процесу на міжнародному рівні, відреагувати на які українське кримінально-процесуальне законодавство не в змозі або не встигає, згадані принципи повинні застосовуватись в Україні (принаймні з теоретичної точки зору).

Окрім наведеної вертикальної класифікації принципів кримінально-процесуального права, можна говорити також про горизонтальний поділ його засад. Так, Є.Г. Коваленко класифікує принципи на такі види:

а) суто організаційні: призначення слідчих і прокурорів, централізація та єдиначальність у системі органів прокуратури, виборність і призначуваність суддів, особливий порядок притягнення їх до кримінальної й дисциплінарної відповідальності (для діяльності щодо порушення, розслідування, судового розгляду та вирішення кримінальних справ вони не мають особливого значення);

б) організаційно-функціональні: одноособовість і колегіальність, нагляд вищих судів за судовою діяльністю нижчих, гласність (ці принципи визначають як організацію, так і діяльність кримінально-процесуальних органів, є принципами судоустрою та кримінального процесу або органічною частиною принципу останнього);

в) кримінально-процесуальні: презумпція невинуватості, забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист, змагальність, установлення істини, публічність, усність, безпосередність (ці принципи визначають кримінально-процесуальну діяльність) [5, с. 110].

З позиції класифікації та впорядкування засад кримінального процесу такий поділ має сенс, проте значно важливішим в аспекті характеристики й функціонування системи є вертикальна класифікація принципів.

Звернемо увагу також на одну важливу особливість формулювання списку принципів кримінального процесу – їх кількісну характеристику. Різні вчені по-різному оцінюють кількість принципів, що йому притаманні. Наприклад, Л.М. Лобойко говорить, що надто велика кількість принципів руйнує уявлення про них як про основні непорушні засади побудови всього іншого кримінально-процесуального матеріалу [10, с. 29]. Натомість В.М. Тертишник [11, с. 67] та М.М. Михеєнко [12, с. 103] виділяють більше 30 та більше 20 принципів відповідно. Таке розма-

їття поглядів пояснюється тим, що важко однозначно сформулювати визначення принципів і їхні характерні особливості. Крім того, найважливішою причиною такої диференціації поглядів є різні уявлення про значущість принципів. На наше переконання, саме вертикальна класифікація принципів вирішує проблему оцінки важливості засад кримінального процесу, адже вона дозволяє класифікувати принципи від базових і найбільш важливих до інституційних, які часто є проявом та наслідком накладення на практику базових принципів.

Завершуючи попередній теоретичний аналіз поглядів на систему принципів кримінального процесу, спробуємо надати власну класифікацію таких принципів:

1) принципи, затверджені в міжнародних договорах України та в практиці Європейського суду з прав людини. Чіткий перелік або приклади таких принципів проблематично скласти, що пов'язується з тим, що більшість принципів цього рівня відображаються також на нижчих рівнях. Проте не можна забувати, що не тільки конституційні принципи встановлюють найзагальніший пласт засад кримінального процесу;

2) загальноправові (конституційні) принципи, до яких належать презумпція невинуватості, принцип законності, мова судочинства, рівність перед законом і судом, верховенство права, повага до людської гідності, забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, забезпечення доведеності вини, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень тощо;

3) спеціальні принципи кримінального процесу: заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, безпосередність дослідження показань, речей і документів, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, публічність, диспозитивність, гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами, розумність строків;

4) спеціальні принципи окремої стадії чи стадій кримінального процесу: процесуальна самостійність слідчого, оперативність і швидкість досудового розслідування кримінальної справи, єдиноначальність досудового розслідування, колегіальний та одноособовий розгляд справи судом.

У Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. для окреслення основних засад кримінального процесу держави виділено спеціальну статтю 7. У статтях 8–29 КПКУ розкриває сутність кожного принципу. Досліджуючи названі положення документа, розуміємо, що законодавець пішов шляхом поєднання принципів різних рівнів. Він спробував створити синтетичний перелік засад, які у своїх частинах є загальноправовими, спеціальними принципами кримінального процесу та спеціальними принципами окремих стадій. Звісно, з останньої групи принципів до статті 7 КПКУ внесено лише деяку частину. В інших статтях КПКУ знаходимо й інші принципи. Саму статтю 7 КПКУ сформульовано таким чином, що можна говорити про невичерпність основних засад кримінального процесу, визначених у ній, тобто про відкритість списку основних принципів.

Постає питання про обґрунтованість такого широкого списку та його змішаність. Вважаємо, що серед 22 принципів, які згадуються в статті 7 КПКУ,

усі складають досить важливу й принципову платформу побудови всього акта. Саме тому, незважаючи на змішаність принципів різних рівнів, перелік, що міститься в новому Кримінальному процесуальному кодексі України, є якісним і доцільним із точки зору місця його розташування та повноти. Варто навести вислів В.Г. Гончаренка, якого у своїй статті про систему принципів кримінального процесу згадує А.В. Кочура: «Кожне систематизоване законодавство як науково обґрунтоване творіння й підстава для практичного застосування повинне мати чітко визначені та розташовані в певній послідовності принципи. Це прямо стосується й КПК» [13, с. 118].

Що ж стосується зіставлення з Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 р., то в ньому, звісно, на значно нижчому з позиції юридичної техніки й повноти рівні було відображено систему принципів кримінального процесу. Як уже згадувалось, єдиного списку принципів не існувало, вони наводились у низці статей Глави 1 КПК 1960 р. В інших статтях цього кодексу також знаходимо окремі принципи процесу, що носять як загальний, так і «стадійний» характер. Перелік засад кримінального провадження в КПКУ 2012 р., на нашу думку, буде більш вдало, ніж у попередньому виданні – КПК 1960 р. Зокрема, винесено на початок найголовніші принципи, що є конституційними. Порядок наведення принципів є логічним. Зникли три принципи з тих, що розташовувались у КПК 1960 р.: змагальність процесу, здійснення правосуддя лише судом, колегіальний та одноособовий розгляд справи судом. Однак ці принципи знайшли більш логічне місце – у Главі 3 КПКУ, у якій ідеться про суд, сторони й інших учасників кримінального провадження.

Таким чином, принципи є фундаментальними засадами побудови всієї системи кримінального провадження, їх текстуальне відображення в Кримінальному процесуальному кодексі України є бажаним і навіть необхідним.

У доктрині існує багато думок щодо класифікації принципів кримінального процесу. Їх узагальнення дає можливість стверджувати, що класифікація буває горизонтальною та вертикальною.

Наше розуміння вертикальної класифікації принципів полягає в їх поділі на такі групи: принципи, затверджені в міжнародних договорах України та в практиці Європейського суду з прав людини, загальноправові (конституційні) принципи, спеціальні принципи кримінального процесу, спеціальні принципи окремої стадії чи стадій.

Принципи, закріплені в статті 7 КПКУ 2012 р., не складають виключний список засад кримінального процесу, проте являють собою достатньо якісний і логічний синтетичний перелік. За логічністю наведення принципів новий Кримінальний процесуальний кодекс України є значно краще побудованим, ніж Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96bp>.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон УРСР від 28 грудня 1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Кримінальний процес : [підручник] / за ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
5. Коваленко Є.Г. Кримінальний процес України : [навч. посібник] / Є.Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 576 с.
6. Рахунов Р.Д. Предварительное следствие в советском уголовном процессе : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Р.Д. Рахунов ; Всесоюзный ин-т юрид. наук Министерства юстиции СССР. – М., 1953. – 23 с.
7. Строгович М.С. Уголовный процесс / М.С. Строгович. – М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1946. – 479 с.
8. Саркисянц Г.П. Принципы предварительного следствия в советском уголовном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Г.П. Саркисянц. – М., 1952. – 26 с.
9. Жогин Н.В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткуллин. – М. : Юридическая литература, 1965. – 367 с.
10. Лобойко Л.М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України : [монографія] / Л.М. Лобойко – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2004. – 216 с.
11. Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : [монографія] / В.М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Юрид. академія МВС України ; Арт-Прес, 2002. – 432 с.
12. Михеєнко М.М. Конституційні принципи кримінального процесу / М.М. Михеєнко // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 2(9). – С. 100–112.
13. Кочура А.В. Система принципів кримінального процесу України / А.В. Кочура // Кримінальне право, кримінальний процес та криміналістика. – 2001. – № 12. – С. 116–119.

Анотація

Дидич О. Ю. Система принципів кримінального процесу України: еволюція поглядів. – Стаття.

У статті автор розкриває основні підходи до систематизації принципів кримінального процесу України, пропонує власний підхід до проблеми класифікації принципів, порівнює текстуальне оформлення принципів кримінального провадження в Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 р. та Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р.

Ключові слова: принцип кримінального процесу, система принципів, загальноправові, міжгалузеві, спеціальні принципи.

Аннотация

Дыдыч А. Ю. Система принципов уголовного процесса Украины: эволюция взглядов. – Статья.

В статье автор раскрывает основные подходы к систематизации принципов уголовного процесса Украины, предлагает собственный подход к проблеме классификации принципов, сравнивает текстуальное оформление принципов уголовного производства в Уголовно-процесуальном кодексе Украины 1960 г. и Уголовном процесуальном кодексе 2012 г.

Ключевые слова: принцип уголовного процесса, система принципов, общеправовые, межотраслевые, специальные принципы.

Summary

Dydych A. Yu. The system of principles of the criminal proceedings of Ukraine: the evolution of views. – Article.

In article the author reveals the main approaches to the systematization of the principles of criminal procedure of Ukraine, offers its own approach to the problem of classification principles, compares textual design principles of criminal proceedings in the Criminal Procedure Code of Ukraine in 1960 and the Criminal Procedure Code of 2012.

Key words: principle of criminal procedure, system of principles, general, sectoral, specific principles.